

WATERSTAAT VAN ZOETERWOUDE

Door: Jan H.M. Sloof

Vooraf

Vele keren bezocht de heer C.P.J. Paardekooper de Archiefdienst van het hoogheemraadschap van Rijnland. Hij wist daar, mede uit eigen ervaring met de polderbesturen, goed de weg in de bescheiden van de polders. Ook bezorgde hij de Dienst af en toe afgedwaalde, in particuliere handen geraakte, archiefstukken van polders. Regelmatig schreef hij over waterstaatsverleden van zijn geliefde dorp Zoeterwoude. Wij hebben hem leren kennen als een man met hart voor de archiefzaak. Wij werden getroffen door het bericht van zijn overlijden op 10 april 1994. Jammer dat hij het 25 jarig bestaan van zijn vereniging niet heeft kunnen meemaken. Hij zou zeker weer een mooi stuk geschreven hebben over waterstaatkundig Zoeterwoude. Met enige schroom heb ik mij nu gewijd aan een opstel en hoop daarmee op gepaste wijze in de leemte te voorzien.

Jan H.M. Sloof

ALGEMEEN

Waterstaatkundig valt Zoeterwoude binnen het hoogheemraadschap van Rijnland. Deze instantie zorgt voor de afvoer van overtollig oppervlaktewater en voor de kwaliteit daarvan. De kaden langs het stelsel van vele boezemwateren worden mede door het hoogheemraadschap onderhouden. Ook heeft Rijnland de zorg voor de dijken en de Zeereep langs de kust om het ca 1000 km² grote gebied van het buitenwater te bevrijden. Dijkgraaf en hoogheemraden maken sinds 1330 keuren of verordeningen om de waterstaat in goede banen te kunnen leiden.

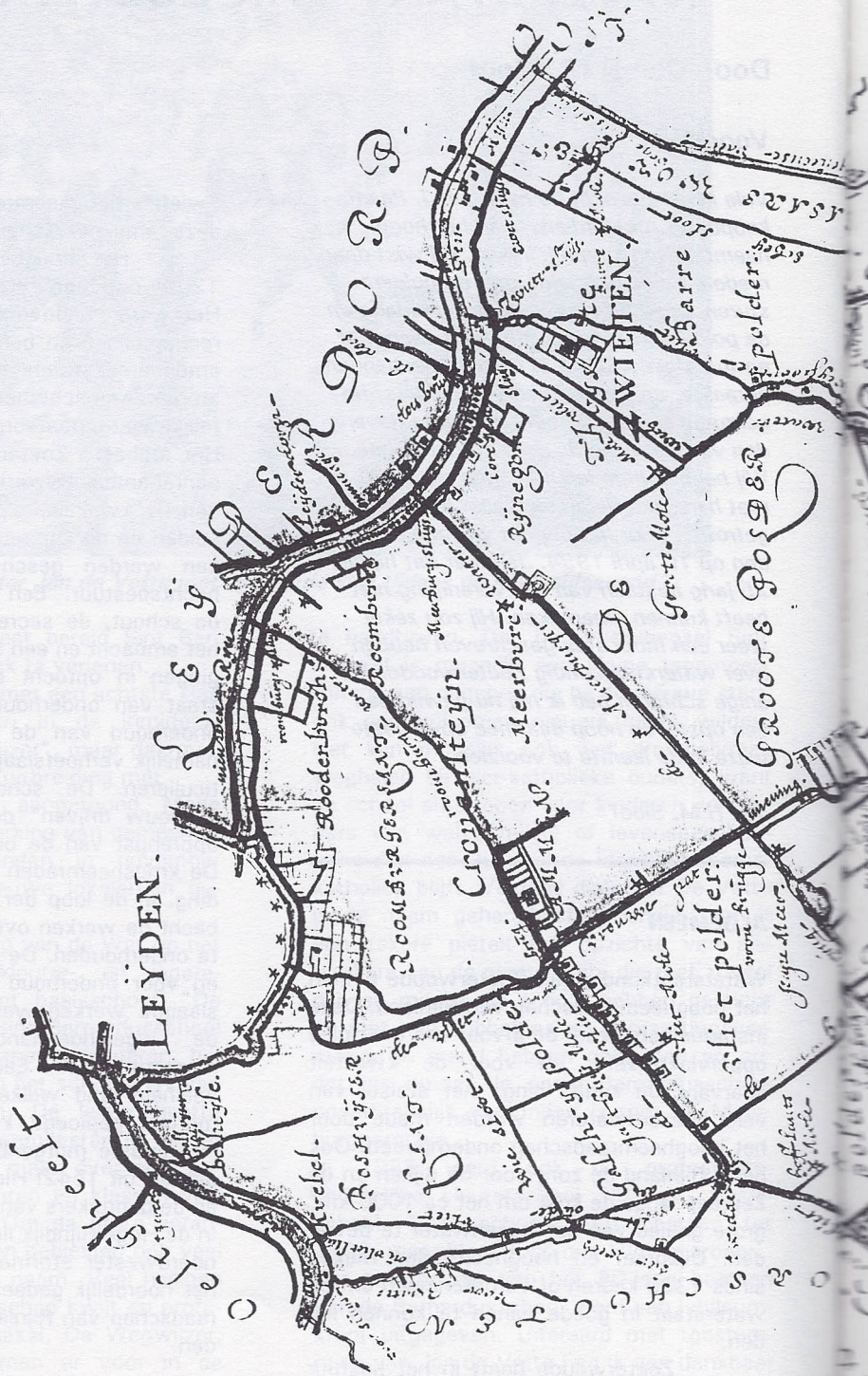
Zoeterwoude heeft in het bestuur van Rijnland doorgaans een belangrijke stem gehad. Al vanaf het begin van de 15e eeuw waren leden van het geslacht Van

Zwieten hoogheemraad. Ook kwamen uit deze familie verscheidene dijkgraven voort.

Het hoogheemraadschap is rond 1200 ontstaan vanwege wateroverlast. Het werd een overkoepelend orgaan (een rechtscollege en beroepsinstantie) voor de ambachtsbesturen en voor de polderbesturen. Ambachtsbesturen waren gemeentelijke waterstaatsorganen.

Het ambacht Zoeterwoude had een groot aantal ambachtswerken in beheer: 10 bruggen, 4 kwakels, 4 sluisen, de weg naar Leiden en de Ommedijk. De ambachtswerken werden geschouwd door het ambachtsbestuur. Een kleurrijk schouwspel: de schout, de secretaris en de bode van het ambacht en een aantal kroosheemraden gingen in optocht de werken af om de staat van onderhoud te inspecteren. Het onderhoud van de meeste werken was namelijk verhoefslaagd (verdeeld) over particulieren. De schout was tijdens het "schouw drijven" de rechtsvorderaar. De opbrengst van de boeten kwam hem toe. De kroosheemraden ontvingen een vergoeding. In de loop der eeuwen nam het ambacht de werken over om ze voortaan zelf te onderhouden. De onkosten voor bestuur en voor onderhoud van de niet verhoefslaagde werken werden omgeslagen over de ingelanden/landeigenaren, "morgen morgens gelijk". Een morgen is een hoeveelheid land welke met een os op een morgen geploegd kon worden, 0,85 ha. Het oudste morgenboek van Zoeterwoude dateert uit 1542! Hierin staan de eigenaren en de gebruikers van alle landerijen. In de Hoge Rijndijk liggen keersluisen die bij noordwester stormen het hoge water uit het noordelijk gedeelte van het hoogheemraadschap van Rijnland tegen moeten houden.

Noort.

Minuutkaart van het Ambacht Zoeterwoude, 1615 van de hand van Floris Bathasars, landmeter van Rijnland. (Oud Archief van het Hoogheemraadschap van Rijnland)

POLDERS

Bij het ontstaan van het hoogheemraadschap waren er al wel kleine particuliere poldertjes. Het waren kleine omkade gebiedjes. Indien nodig werd ontwaterd met behulp van een hoosschep of een paardewatermolen naar een greppel. Naar mate meer land in cultuur gebracht was, begon het moeilijker te worden om poldertjes te stichten zonder daarbij burenen te benadelen. Zo kwam men bij het hoogheemraadschap van Rijnland terecht voor bemiddeling of rechtspraak.

Vanaf 1460 werd het verplicht gesteld om voor het stichten van molens bij Rijnland vergunning aan te vragen. Ook moesten reglementen worden opgesteld om de polder bestuurbaar te houden, want men "vergat" o zo vaak gemaakte onderlinge afspraken. Dat kunnen we zien in de bewaarde stukken. In de polders werd de schouw gedreven door de schout, de secretaris en de bode van het ambacht en enige poldermeesters. Zij waren voorzien van een polsstok en een fles drank "om de kou te weren". Was men wat "stijfjes" dan liep de molenaar mee met een lange plank. Sommige polderbesturen schouwden overigens vanuit een bootje. Na afloop hield men in een herberg een schouwmaaltijd.

Groot Zoeterwoude Een wandeling in het jaar 1867

Als je de kaart van Zoeterwoude uit het jaar 1867 bekijkt dan valt het op dat het gebied heel groot is. Het weidse poldergebied strekt tot tegen de zuidelijke stadssingels van Leiden. Verdeeld over 3247 hectare wonen er in die tijd slechts 2700 inwoners. De boerderijen en arbeidershuizen staan keurig op een rij langs de Hoge Rijn-dijk en de polderwegen. De buitenplaatsen, of wat daar in 1867 nog van over is, zijn gesitueerd aan de zuidkant van de stadssingel van Leiden en langs de Hoge Rijn-dijk [Bij de annexatie van 1896 werd de Leidse grens verlegd tot de spoorlijn en de Roomburgerwatering. In 1918 en 1920 raakte Zoeterwoude weer grondgebied kwijt. In 1966 werd het nog bonter: de grens werd bepaald bij de Rijksweg A4. Suetan 60].

Zoeterwoude is al lang bekend om zijn uitstekende zuivelprodukten van goede graslanden. Al verschilt dat wel wat per polder vanwege de grond. Langs de Rijn werd namelijk in de loop der eeuwen veel klei afgegraven. Landinwaarts veel veen. Zo ontstond het landschap van nu.

Er zijn in Zoeterwoude heden ten dage nog veel onbebouwde polders. Bestuurlijk zijn ze in de laatste jaren samengebracht bij het waterschap Meer en Woude, dat in Zoetermeer is gevestigd. Een aantal poldernamen is bij de bevolking bekend, vooral omdat de namen verband houden met een weg of een buitenplaats. Om de ligging van de polders nader aan te kunnen geven is het misschien wel aardig om een wandeling langs de **gemeentegrens van 1867** te maken. Dan kunt U gelijk ervaren hoe groot de gemeente wel was. Gaat U mee? Een polsstok is wel nodig, want de grens stoort zich niet aan water! Voor oversteek van de brede boezemwateren hebben we bij Westhof een kleine vlet-schouw gehuurd.

* Stel dat we beginnen op de Hoge Rijn-dijk bij de herberg *Ik Leer Nog*. Deze vermaarde uitspanning staat buitendijks. Dat wil zeggen: ten noorden van de dijk naar de oever van de Rijn. * We gaan dan over de Weipoortsche- of Zwietersluis in oostelijke richting naar de grens met Hazerswoude. De eerstvolgende sluis is de Barre- of Zwetsluis met de Kippenbrug. Als we op de sluisbrug staan dan kijken we zuidwaarts over de Zwetsluis met daaraan de molen van de **Barrepolder**. Het uitzicht is grandioos [de spoorlijn is er in 1867 nog niet]. De kampen of weren land strekken zich heel ver voor ons uit, helemaal tot aan de Burmade- of Slingerwatering.

* Nu eerst nog een stukje verder langs de Rijn-dijk, richting Hazerswoude.

* Even voorbij de laan naar *Laanlust* gaan we de Hoge Rijn-dijk af en volgen de grens langs een poldersloot zuidwaarts de Barrepolder in. Na 500 meter komen we bij de kronkelende Dwarswatering. We volgen deze schilderachtige waterpartij oostwaarts. Deze verschijning uit oeroude tijden staat ook al op de oudste "waterstaatskaart" van Zoeterwoude uit

het jaar 1615 aangegeven [zie afdruk in deze Suetan].

* We gaan daarna verder zuidwaarts en komen dan bij het rechte stuk van de Burmade en volgen die naar het westen, richting Weipoort. Na een halve kilometer langs de Burmade gelopen te hebben, moeten we die over steken om de Broekweg te kunnen gaan volgen.

* Nu moeten we zuidwaarts de Broekweg af. Rechts ligt de **Oostbroekpolder** en zien we de hoger gelegen Weipoortsche Weg met aan de andere zijde daarvan de **Westbroekpolder**.

De gemeentegrens loopt bijna 3 kilometer in een rechte lijn zuidwaarts langs de Broekweg.

Na 2 kilometer zien we westelijk de hooggelegen Strookkade. Dat is de scheiding tussen de **Oostbroekpolder** en de **Drooggemaakte Gelderwoudsche Polder**.

Nog voor het Gelderswoudse Kerkpad buigt de Broekweg zich af naar het zuidwesten en heet dan Gelderwoudse weg. Een vreemde zwenking waardoor tussen grens en wegen een driehoek is ontstaan.

* Wij gaan, om exact de grens te volgen, nog bijna twee kilometer rechtdoor tot aan het dorpscentrum van Benthuisen.

* Bij Benthuisen aangekomen (het ligt daar zo mooi aan het water) gaan we rechtsaf, naar het westen dus, en volgen de Slootweg die langs de Benthuizervaart ligt.

De Benthuizervaart gaat over in de Elleboogse Watering met schutsluis [Anno 1995 staat hier gemaal Palenstein].

Noordelijk zien we een uitgeveende plas in de **Nieuwe Gelderwoudsche polder**.

* We komen nu aan bij de Noord Aasche Vliet en gaan linksom, zuidwestwaarts [Deze omgeving is anno 1995 een groot recreatiegebied voor de verstedelijkte Zuid-Hollanders].

De Noord Aasche Vliet gaat na enige tijd over in de Meer- of Buurwatering, onderdeel van de ringvaart van de in 1615 drooggemalen **Zoetermeersche Meerpolder** [bijna niet te geloven, anno 1995 nog steeds een gave polder].

* We volgen een stuk van de Meer of Buurwatering tot het huis *Meerzicht*. Dan wordt het wat eenvoudiger de gemeentegrens van Zoeterwoude te volgen. We gaan

nu namelijk in een bijna rechte lijn noordwestwaarts, richting de Vliet.

* We komen dan eerst dwars door het zuidwestelijk deel van de **Drooggemaakte Geer- en Kleine Blankaartpolder**. Rechts is de oude Geerpolder en links de oude Kleine Blankaartpolder.

* We kruisen de Ondermeerweg en moeten dan over de Ommedijksche Watering. Daar staat een grenspaal [Suetan nr 46].

* Verder nu rechtdoor over de scheidingskade van de **Zwetpolder** [N] en de **Grote Blankaartpolder** [Z].

* We komen dan bij de Stompwijkseweg en -Vaart, steken die over en gaan dwars door de **Groote Westeindsche polder**. In het midden van de polder passeren we het einde van het Westeinde waar enige dobben (veenputten) liggen. Nu de andere helft van de polder nog door.

* Dan moeten we de brede Meerburgerwatering over en lopen vervolgens langs de zuidelijke kade van de **Hofpolder** om bij de Vliet uit te komen. De sloot die er langs ligt heet Vinkesloot [Aan de overzijde in Voorschoten is ook een Vinkesloot].

* Eindelijk aangekomen bij de Vliet volgen we het jaagpad naar het noordoosten.

Ter hoogte van boerderij *De Zon* was vroeger een wedde, een doorwaadbare plaats in de Vliet. In 1636 werd de Vliet verbreed en verdiept in verband met de aanleg van de Trekvaart van Leiden naar Delft. Nu, in 1867, kun je er met een pontje over varen naar de Voorschotense Hofweg bij *Alle-mansgeest*.

* Wij blijven in Zoeterwoude en volgen het jaagpad tot het *Commissarishuis van de Heren van de Trekvaart*.

* We blijven hier nog even staan om te genieten van het uitzicht rondom. Boven de koeien uit zien we in de verte de stad Leiden, nog bijna geheel binnen zijn vesten. Zuidoostelijk van het *Commissarishuis*, waarin ook een deftige goudleerkamer is, loopt de Zoeterwoudse Hofweg, richting Westeindscheweg. De Hofweg is tevens de scheidingskade tussen de Hofpolder en de **Oostvlietpolder**. Die polder strekt zich uit tot aan de Vrouweg bij Lammbrug. Noordelijk van de Vrouweg, die we heel in de verte zien, ligt de **Kleine Cronesteinse of Knotterpolder**.

* Het jaagpad voor de trekpaarden van de trekschuit houdt bij het *Commissarishuis* op en gaat aan de westzijde van de Vliet verder. Daarom is hier het *Leidsche Schouw*, een platte boot om de paarden over te varen. Wij mogen mee naar de overkant van de Vliet om de grens van Zoeterwoude verder te kunnen aflopen.

* We belanden dan op de polderkade van de **Bosch- en Gasthuispolder** en lopen even zuidwaarts richting *Allemansgeest*. Daar is een afsplitsing van de (grote) Vliet naar het noordwesten: de Korte- of Waddinger Vliet. We volgen de polderkade daar langs. Na ongeveer 500 meter komen we dan in de buurt van de Wie- of Wijdesloot, ook genaamd Fortuinsloot vanwege de gelijknamige volmolen aan het oostelijk deel van dat water.

* We steken daar de Korte Vliet over bij de boerderij *Lammerenberg*. Deze grote, door Van Lammeren gebouwde hoeve staat aan de Leidseweg.

* We volgen deze oude "Heerweg", die ook dient tot scheidingskade tussen de Bosch- en Gasthuispolder en de Noord-Hoflandschepolder, tot herberg *De Vink*. De weg en al het land oostwaarts is in 1867 allemaal grondgebied van Zoeterwoude!

* We moeten hier, aan het eind van de Leidseweg naar rechts. Maar bij *De Vink* steken we eerst even op. Heerlijk is het uitzicht over de Rijn en er passeert juist een stoomtrein over de (grotendeels) **houten** spoorbrug.

Gaat U weer mee? Dan gaan we de Hoge Rijndijk-west af tot de stad.. In de brede bocht van de Rijn liggen boomstammen voor de houtzaagmolens van Noordman "te wateren".

* We gaan over de Waddingersluis (Korte Vliet) en later, voorbij de houtzaagmolens van Noordman, over de Boschhuizersluis. We komen nu een beetje in de stadsdrukte.

* We volgen nu de Witte singel. Schilderachtig is de omgeving bij de Neksluis. We komen bij Zoeterwoudsche singel en gaan over de Filisofensluis in de buurt van de Leidse korenmolen *De Oranjeboom*. Daarna gaan we over de Molensluis, bij de uitmonding van de Stadsmolensloot. Door deze sluis werd vroeger schoon water in de grachten van Leiden gemalen. Aan de andere zijde van de stad werd het vuile water

via de Stinksloot op de Mare geloosd. Na de Singel- of Bleekersluis [Anno 1995 is hier nog altijd een wasserij gevestigd] gepasseerd te hebben zijn we weer op de Hoge Rijndijk.

Ten zuiden van de singels ligt de **Rodenburger en Cronesteinsche polder**. Deze polder strekt tot aan de Hoge Rijndijk bij de Roomburgersluis.

Aan de oostkant van de Roomburgerwating ligt de **Room- of Meerburgerpolder**. Hier is op de Hoge Rijndijk een tol bij de brug naar Leiderdorp.

* Wij blijven de Hoge Rijndijk volgen. Voorbij de Meerburgersluis begint de **Grote Polder**. We passeren dan de Rijnegomse Sluis. De volgende en voor ons laatste sluis is de Koppelsluis in de voorboezem (Coppel- of Copperwetering) van de Grote polder. De sluis wordt ook wel Levasbrug of Lavesbrug genoemd. Het pad langs de voorboezem van de Grote polder heet zelfs Lavaspad [Suetan nr 63].

* Eindelijk zijn we weer bij de uitspanning *Ik Leer Nog*. Ik hoop dat U iets van het waterstaatkundig Zoeterwoude in 1867, tussen Rijn en Meer, heeft opgestoken en vermoed dat U nu wel toe bent aan een drankje. Men schenkt hier onder andere Leids bier. Zoeterwoude heeft, voor zover wij weten, in 1867 nog geen brouwerij binnen haar grenzen.

POLDERS IN ZOETERWOUDE

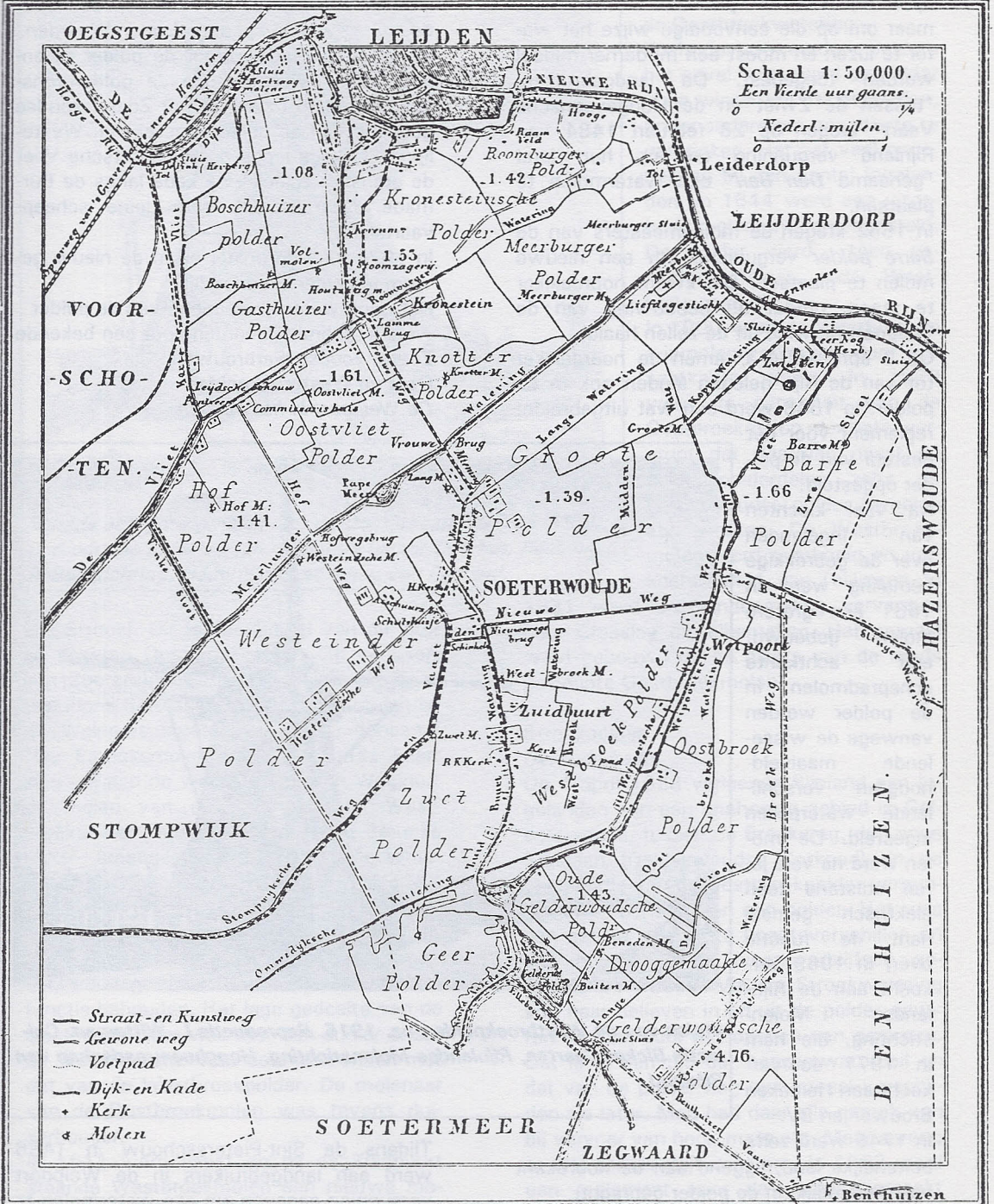
Oude Groenendijksche en Barrepolder Polder Groenendijk

Bar oud en met een brouwersmolen

De Barrepolder is wel een zeer oude onder reglement gebrachte polder. Op 8 maart 1399 kregen landgebruikers in het gebied tussen de Rijndijk, de Burmade of Slingerwating, de Zwiets van dijkgraaf en hoogheemraden van Rijnland vergunning om een nieuwe wetering te graven. Tevens werd bevolen dat "...al diegene die in dese polre gelant.." waren de kaden dicht moesten houden. In dat oudste heemraadsboek van Rijnland komt in 1423 de naam van de polder al voor. Het is in verband met een schutsluisje in de Dwarswetering bij de kade om "...die polre, geheten *die Barle*."

PROVINCIE ZUID-HOLLAND.

GEMEENTE SOETERWOUDE

1867.

Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden.

3247 Bunders. 2100 Inwoners.

Kaart van de gemeente Zoeterwoude, 1867 uit de Atlas van J. Kuyper. Herdruk 1971. Europese Bibliotheek Zaltbommel.

Waarschijnlijk werd in de beginperiode nog met behulp van een schotdeur uitgewaterd op de Rijn. Ruim 80 jaar later lukte het niet meer om op die eenvoudige wijze het water te lozen en moest een moderner middel worden toegepast. De landgebruikers "tussen de Zwiët en de Hoogeveensche Vaart" kregen op 28 februari 1484 van Rijnland vergunning om op hun land "genaamd *Den Barl*" een watermolen te plaatsen.

In 1552 kregen de molenmeesters van de *Barre polder* vergunning om een nieuwe molen te plaatsen. Die kwam noordelijker te staan, omdat de bebouwing van de Weipoort de wind uit de zeilen haalde.

Op 3 april 1634 kwamen de noordelijker tot aan de Rijn gelegen landen ook in de polder. In 1648 werd een wat uitgebreider reglement voor het bestuur van de polder opgesteld.

Na veel klachten van ingelanden over de gebrekkige bemaling werd in 1661 een grotere molen gebouwd, een achtkante schepadmolen. In de polder werden vanwege de wisselende maaiveldhoogten verschillende waterpeilen ingesteld. De molen werd na vele jaren stilstand (een elektrisch gemaal nam de functie over) in 1969 verkocht aan de Rijnlandse Molenstichting, die hem in 1971 doorverkocht aan Heineken Brouwerijen BV.

In 1745 werd zelfs buitendijks land, liggend aan de noordkant van de Rijndijk, in de polder gebracht.

Op 2 augustus 1813 werd de polder verenigd met de Oude Groenendijkse polder te Hazerswoude. De Barremolen bemaalde sindsdien beide polders. Er werd een duiker

onder de Hoogeveensche Vaart gelegd en een duikerhouder aangesteld.

De polder werd in 1877 doorsneden door de aanleg van de spoorlijn Leiden-Woerden. In de Rijndijk lag de door de polder te onderhouden Zwetsluis. Op de poldergrenskaart van 1859 zien we het Zoeterwoudse gedeelte van de polder ingetekend. Westelijk is de kade langs de Weipoortsche Vliet de grens en zuidelijk de kade langs de Burmade. Daar is ook een kleine scheepvaartsluis.

In 1971 ging de polder op in de nieuw gevormde polder Groenendijk.

Het noordwestelijk gedeelte van de polder werd in gebruik genomen door een bekende Zoeterwoudse bierbrouwerij.

Oost en Westbroekpolder

De Weipoort in het midden

Molen van de Westbroekpolder, ca. 1915. Reproductie L. Witteman. Collectie Bicker Caarten, Rijnlandse Molenstichting, Hoogheemraadschap van Rijnland.

Tijdens de Sint-Pietersschouw in 1486 werd aan landgebruikers in de Weipoort vergunning gegeven om een watermolen te stellen. Het betrof het gebied tussen de Burmade of Slingerwetering [N], de Broekweg [O], de Lange Kerklaan [Gelderswoudse Kerkpad] en "het hout"

Schade aan de wipmolen van de Oostbroekpolder, ca. 1900. Reproductie L. Witteman. Collectie Bicker Caarten, Rijnlandse Molenstichting, Hoogheemraadschap van Rijnland.

[De Strook]. Dit is het gebied van de later zo geheten Oostbroekpolder. Op de kaart van Zoeterwoude uit 1615, van de hand van Floris Balthasars, zien we de molen bij de Weipoort ingetekend staan, genaamd "Ou Broucksmolen". Op die zelfde kaart zien we aan de westzijde van de Weipoort de molen van de later geheten Westbroekpolder onder de naam "Nieu Broucks Mole", staande bij de Zuidbuurt. De Westbroekpolder ligt tussen de Nieuwe Weg [N], de Weipoortsche Vliet [O], de Noord Aa [Z] en de Zuidbuurtsche Watering [W].

Op 28 augustus 1529 werden beide polders verenigd. De beide molens bleven hun functie behouden. Het lage gedeelte van de Oostbroekpolder was met een duiker onder de Weipoortsche Vliet door verbonden met dat van de Westbroekpolder. De molenaar van de Oostbroekmolen was tevens duikerhouder.

In 1611 werd vanaf de bij de Zuidbuurt staande Westbroekmolen een nieuwe molenwatering gegraven, helemaal tot aan de Weipoort.

In 1626 werd het gedeelte Oostbroek opnieuw ingericht en de molen verplaatst naar de Oostbroekwatering.

Zoals dat in meerdere polders het geval was, werd de polder in de winter vrij nat gehouden, onder andere om ongedierte te verdrinken. Het gaf veel ongenoegen bij een aantal ingelanden. In 1644 werd een uitgebreid reglement samengesteld. De polder werd toen genoemd: "Oost ende Westbroucpolder".

In 1900 werd de Westbroekse wipmolen vervangen door een achtkante molen. In 1929 werd de capaciteit van de Oostbroekmolen dermate vergroot dat daarmee naast de beide polderdelen zelfs de Gelderwoudse polder bemalen kon worden. De Westbroekmolen werd overbodig en verkocht aan H. van Teijlingen. In

1931 werd de windbemaling vervangen door Crossley dieselmaling. Het gemaal werd gebouwd op de plaats van de reeds gesloopte Oostbroekmolen.

Strookpolder

Oeroude kade

Op 4 april 1628 verleende Rijnland aan ingelanden van een driehoekig gebied in Gelderswoude, tussen de Broekweg, de Lange Kerklaan [Geldsewoudse Kerkpad] en de polderkade van de Oostbroekpolder vergunning tot stichting van een polder. Het was een gebied met grote hoogteverschillen en een oeroude kade (veenoverblijfsel) genaamd *De Strook*. Via De Strookwatering kon naar believen in en uit de polder gaven worden door het openen van dammen. Dat is in een tijd dat boezemwaterpeil en dat van de polder nog niet zoveel verschillen als later. Men had daar alle gemak van bij vervoer van hooi, mest etc. Maar sprong er wel gemakkelijk mee om. In 1662 werd een reglement voor de polder gemaakt waarin onder andere de tijden van sluiting van de dammen werd vastgelegd.

In 1677 werd de polder verenigd met de Generale bepoldering van Hazerswoude,

Benthuizen, Hoogeveen, etc. Het *Hemelse Verlaat* werd toen verplaatst naar de bocht in het Gelderswoudse Kerkpad.

Op de voorgrond watermolen de Stenen Beer van de Oude Gelderswoudse Polder. Daarachter de twee vijzelmolens van de Drooggemaakte Gelderswoudsche Polder. Repro L. Witteman, Collectie Bicker Caarten, Rijnlandse Molenstichting, Hoogheemraadschap van Rijnland.

Drooggemaakte Gelderswoudsche polder *Gelder(s)wou*

Op 12 mei 1759 ging dit gebied deel uitmaken van de droogmaking van de Noordplas bestaande uit vier uitgeveende polders, onder Zoeterwoude en Benthuizen. Eén van die polders was de in 1624 gestichte Oude Gelderswoudsche polder. Deze was gelegen tussen de Oude Vaartsloot [N], de Ringdijk van de Drooggemaakte Noordplas [O], de Elleboogsche watering en het Benthuizer Verlaat [Z], de Noord Aaschen Vliet, de Noord Aa en de Weipoortsche Vliet [W]. De andere was de in 1628 gestichte Nieuwe Gelderswoudsche polder. Dit was een combinatie van particuliere poldertjes en komt op de kaart van Rijnland van 1647 voor als "Dobbes- Bulgerhout- en Bagijnepolder".

In het meest zuidwestelijke hoekje van de polder bevindt zich De Plas, een afgeveend

en niet meer drooggemaakt deel van de polder.

In 1956 kwam het gebied onder de Benthuizerpolders.

Drooggemaakte Geerpolder en Kleine Blankaardpolder

Geren en blinken

Geeren was de naam voor een strook land, gelegen tussen de Ommedijk, de Vliet naar de Noord Aa en het Zoetermeersche Meer. Het had de vorm van een peer zoals we op de kaart van 1615 kunnen zien. In het Middennederlands is de betekenis van het woord 'geer', naast werpspeerpunt, een in een punt uitlopend stuk land. Het is tegenwoordig nog

steeds de aanduiding voor een schuin toelopend pand van een kledingstuk. Blankaard heeft te maken met blinken. Kort na het droogvallen van het Zoetermeersche Meer werden al plannen gemaakt om de Geeren in te polderen, mede omdat het nu aansloot aan de ringdijk van het Meer. Een ander aangrenzend gebied bij de Geeren, de Cleyne Blankaert, gesitueerd tussen de Ommedijk, de ringvaart van de Meerpolder en de scheisloot tussen Stompwijk en Zoeterwoude, werd ook hierin betrokken. In 1625 werd het werk gerealiseerd. Beide droogmakerijen werden door één gezamenlijke molen bemalen. De grens tussen de twee inpolderingen was de Scheisloot tussen Stompwijk en Zoeterwoude, waar langs een kade was gelegd. Op de kaart van Rijnland uit 1647 zien we dat zowel de Geerpolder als de Kleine Blankaardpolder een eigen molen hadden, uitslaand op de Ommedijkse watering. In het najaar van

1704 brandde de molen van de Kleine Blankaard af en nam de Geermolen ook die bemaling er bij. De klus bleek toch te zwaar voor de molen en in 1717 werd daarom een nieuwe Geermolen gebouwd. Intussen was het gebied door verregaande verveningen in een grote watermassa veranderd en ging de oude naam, die te maken had met blinkend water, voor beide polders op. In 1864 werden de polders droogge maakt. Er was zoveel geslagturfd dat er maar liefst vijf meter water moest worden opgevoerd. De benodigde paardekrachten werden geleverd door een stoomgemaal dat in 1941 nog werd omgebouwd voor een zuiggasmotor. In 1869 werd er voor het eerst van de drooggevalen gronden geogost. [In Suetan 40 een mooi kaartje]

Zwet en Grootte Blankaartpolder

Achter de Zuidbuurt

De Blankaartpolder wordt voor het eerst in Rijnlands archiefstukken genoemd op 21 december 1635. Toen kregen de molenmeesters consent (vergunning) om een boete te heffen van ingelanden die achterstallig waren met de betaling van de molengelden. De afwatering van de polder geschiedde door een molentje dat bij de Ommedijsche Watering was geplaatst. In 1653 werd de vervallen molen vernieuwd. Er was onderling veel ongenoegen over de polderzaken. Rijnland bemiddelde en toen de molen klaar was kon men deze feestelijk ingebruik stellen.

Ten noorden van de Grootte Blankaart ligt op Zoeterwouds grondgebied de in 1612 gestichte Zwetpolder, die op de kaart van 1615 al voor komt. Opvallend daarbij is de diagonale hoofdtocht van de polder, lopend van de Ommedijsche Watering naar de Stompwijkseweg, met westelijk de Stompwijkse verkaveling van sloten en oostelijk de Zoeterwoudse verkaveling [Suetan nr 46].

Toen in 1894 de molen van de Grootte Blankaartpolder vernieuwd moest worden en die van de Zwetpolder eveneens op instorten stond, gingen de besturen over tot een fusie. Sindsdien bemaalde de Zwetmolen het gehele gebied. Ten zuiden van de Schinkel is *Swetterhage* gebouwd.

Grootte Westeindsche polder

Papemeer en Zelden van Pas

Deze polder is ontstaan in 1641 door samenvoeging van negen kleine poldertjes. Zeven daarvan hadden een eigen molentje en sloegen uit op de Goo en op de Meerburgerwatering. Oudtijds had de uitvening van het gebied plaatsgevonden via kavels die vanuit genoemde wateringen zowel naar het noorden als naar het zuiden strekten. Op Rijnlands kaart van 1647 is de polder met de Westendermolen nauwkeurig ingetekend. De andere molentjes waren toen al van het toneel verdwenen. De kloeke molen kon het alleen aan [Hij staat anno 1995 nog altijd te pronken in de buurt van het Papemeer]. Op een gegeven moment werd hem de naam *Zelden van Passe* toebedeeld. Dit duidt op het gemopper van de ingelanden dat de molenaar voortdurend moest aanhoren. Die kritiek werd overigens in vrijwel iedere polder gespuid, want wat de een als een precies goed peil beschouwde was voor de ander weer te hoog of te laag: het draaien of juist stilstaan kwam zelden van pas. Notabene diende deze molen als seinmolen voor een goede peilmaling van de polders ten zuiden van de Rijn.

In 1952 werd een elektromotor met vijzel in gebruik genomen. Toch bleef de molen gelukkig behouden.

De Westeindscheweg, zo herdoopt na de verbetering van de Goo Wech en sinds 1888 in onderhoud bij de polder, hield even voorbij de woning *Eindhof* op, bij de grens van Zoeterwoude en Stompwijk. Een pad liep dan nog een klein stukje verder en stuitte tegen de Nieuwe Vaart. Het was slecht begaanbaar en werd in de dorpsmond *De Hel* genoemd. Ten noorden ervan ligt een uitgeveend turf gat *De Dobben* met daarbij een camping.

Hofpolder

Molenperikelen

In 1610 vroegen landgebruikers tussen de Hoffwech [N], de Meerburgerwatering [O], de Lou Pieter Huygensloot (Vinkesloot) [Z] en de Vliet [W] dijkgraaf en hoogheemraden van Rijnland vergunning voor het stichten van een molen. Na afkondiging van het kerkgebod hierover kwam er bij Rijnland bezwaar binnen van zeven personen. Dit

rechtsprekend college deed onderzoek. Het ging om de vergoeding van een bestaande molen, die moest worden afgebroken. Er werd door de opposanten 300 gulden gevraagd en door de aanvragers van de bepoldering 50 gulden geboden. De hoogheemraden spraken uit dat de molen 150 gulden waard was en dat naast dat bedrag ook betaald diende te worden voor het gebruik van de nieuwe molenwerf.

De naam van de polder werd nog niet genoemd. Wel komt de naam "Hoff lants polder" voor op de kaart van Floris Balthasars uit 1615.

In 1675 moest een nieuwe wipmolen gebouwd worden. Cornelis de Nobelaer, Heer van Cabouw, vroeg Rijnland, "als gemachtigde van de ingelanden", vergunning om de molen aan de Meerburgerwatering te zetten, omdat aan de Vliet veel wind werd weggehouden door bebouwing en door bomen. De ambachtsbewaarders van Zoeterwoude en de molenmeesters van de Grote Westeindsche polder maakten daar bezwaar tegen. Zij waren bang dat de Meerburgerwatering te veel zou worden belast. Uiteindelijk werd de molen maar weer aan de Vliet geplaatst. In 1912 werd overgegaan op elektrische bemaling en werd ook de Oostvlietpolder bemalen.

Het zuidelijk deel van de polder werd opgenomen in het recreatiegebied De Vlietlanden.

Grote polder

Invloed van Van Zwieten en Heineken

In 1485 werd door Rijnland vergunning gegeven om landerijen tussen de Hoge Rijndijk en het dorp te bemalen met een molen. Men sprak al snel over "...de landen gelegen onder Grote molen.." Het maalwerktuig stond aan de Coppelwatering en sloeg via de Coppelsluis uit in de Rijn. Watering en sluis zijn bij de polder in onderhoud. De brug over de sluis werd ook wel Lavesbrug genoemd.

In Rijnlants archief is een kaart van de polder aanwezig uit het jaar 1545!

De Weipoortse weg, ook wel Lange weg of Ommedijk genaamd, loopt door en langs de polder.

In 1953 werd het scheprad uit de grote wipwatermolen verwijderd en werd een achterloop en vijzel aangebracht. De toen

in de molen als hulpkracht geplaatste Deutz dieselmotor werd in 1972 weer buiten gebruik gesteld. Bij de zware storm van 2 april 1973 brak de koker af en werd het bovenhuis met wiekenkruis etc. geheel vernield. In 1976 was de molen weer gerestaureerd. De Rijnlandse Molenstichting heeft zich er over ontfermd.

De hofstad *Zwieten* hier, was nogal van invloed op het bestuur van de polder. De Heren Van Zwieten bemoeiden zich met allerlei zaken. En er was vanaf 1555 onenigheid over betaling van de molengelden (polderlasten). De Van Zwietens achtten zich daar van vrijgesteld. In 1556 kwam het tot een overeenkomst waarbij gesteld werd dat de landen zouden blijven vrijgesteld, maar verhuurde landen zouden vallen in de aanslag. Maar daarna waren er toch nog regelmatig problemen over het molengeld.

De familie had de beschikking over een eigen sluisje voor scheepvaart van en naar de eigendommen. Na afbraak van de hofstad Zwieten, in 1794, kwam het complex van ruim 14 morgen in de polder. In 1906 werd nog een vijver gedempt. Op de poldergrenskaart van 1859 zijn de restanten van *Zwieten* nog goed te zien. Tegenover de kasteelrestanten staat de herberg *Ik Leer Nog* ingetekend. Ten noorden van de Coppelwatering is de doodlopende Gommerwatering met de Rijnegommersluis te zien op deze kaart.

De werf waar de molen op stond, was eigendom van de Van Zwietens.

In 1906 werden de grenzen aangeduid als: de Hoge Rijndijk [N], de Weipoortsche Vliet [O], de Nieuwe Weg [Z] en het Watertje (onderdeel van de Zuidbuurtsche watering), de Noordbuurtsche watering en de Lange Miening [W].

De "afbraak" van het polderaanzien begon met de aanleg van de spoorlijn door de polder in 1877. In de zestiger jaren van deze eeuw werd het gedeelte van de polder ten noorden van de spoorlijn ingericht voor woningbouw en vervolgens voor vestiging van industrie. Op de oude restanten van *Zwieten* en doorlopend tot in de Barrepolder verrees de bierfabriek van Heineken.

"Zoeterwoudse polders" in de gemeente Leiden

Oostvlietpolder

Schouwen op een feestdag

Deze vierkante polder komt op de kaart van 1615 al voor als "Vlietpolder" en is gelegen tussen de Vliet, het "Vrouwe pat" (Vrouwenweg), de Meerburgerwatering met het landschappelijk zo mooie Papemeer en de "Hoffwech". De ingelanden van dit gebied maakten hier op 3 september 1601 al een onderling contract op tot bepoldering. Precies op de dag af 32 jaar later werd dat door tussenkomst van Dijkgraaf en hoogheemraden van Rijnland omgezet in een reglement. Daar stond onder andere in dat de polderwerken tijdens de Valkenburger markt geschouwd zouden worden. Een hoogst ongebruikelijk tijdstip overigens. Het reglement werd in 1697 nog vernieuwd en uitgebreid.

In 1744 kreeg het polderbestuur vergunning van Rijnland om in de winter de sloten in het lage gedeelte van de polder "hol te malen". Helaas, in 1747 brandde de molen af. Met behulp van een duiker werd geloosd op de Hofpolder. Het jaar daarop werd een nieuwe stenen schepradmolen gebouwd.

Op 10 december 1799 ging men een samenwerkingsverband met de Hofpolder aan. Voortaan werd geschouwd door schout en molenmeesters van beide polders. Bij eventuele calamiteiten stond men elkaar bij. In 1913 vond men elkaar bij het stichten van een gezamenlijk elektrisch gemaal.

Op een polderkaart uit 1859 staan vijvers bij de hoeve *Oostvliet* afgebeeld. In deze polder richtte men een tuinencomplex in waar menig stedeling in zijn vrije tijd de aarde bewerkt.

Bosch- en Gasthuispolder

Wonen rondom het Fortuin

Beide polders werden gescheiden door de Wie of Wijde sloot, een boezemsloot die verbinding gaf tussen De Vliet ter hoogte van de industriemolens aan de Zoeterwoudse weg en de Waddingervliet bij Voorschoten, Noord-Hofland. Aan het begin van de 19e eeuw kreeg de vaart de naam Fortuinsloot, naar een aan het oost-

einde staande volmolen. Deze molen vervulde overigens het in de zomer in te laten polderwater dermate, dat er in 1781 door tussenkomst van Rijnland preventieve maatregelen genomen werden.

De Gasthuispolder komt reeds op de kaart van Zoeterwoude uit het jaar 1615 voor. Het poldergebied strekte zich uit tussen de Wijde sloot [N], de Vliet [O] en de Waddingervliet [Z en W].

Het gebied ten noorden van de Gasthuispolder tot aan de stadssingels werd Boschhuizer land genoemd. Begin 17e eeuw stonden hier al verscheidene poldermolentjes.

Halverwege de Waddingervliet was een wedde, een doorwaadbare plaats, om gemakkelijk op het meest **westelijk deel van Zoeterwouds grondgebied** te kunnen komen. Daar stond tussen de Vliet en de Leidseweg de *Gasthuisboerderij*. Ten noorden hiervan tot aan herberg *De Vink* was het daarom hier ook Boschhuizerpolder. Onder de Waddingervliet lag een grote houten duiker voor de (polder)waterverbinding. Het polderpeil is lager dan dat van de boezemwateren.

In 1664 kwamen de vertegenwoordigers van de Boschhuizerpolder met die van de Gasthuispolder met elkaar overeen hun polders door de Stadswatermolen te laten bemalen.

In 1671 kreeg het bestuur van de Gasthuispolder van Rijnland vergunning om een eigen watermolen te bouwen. Men was namelijk niet tevreden over de bemaling door de Stadsverseringsmolen. In 1684 werd in de Boschhuizerpolder een nieuwe achtkante molen gebouwd. De Stadsmolen werd afgebroken. In 1802 brandde de molen van de Boschhuizerpolder af. Nu werd aan de Fortuinsloot een kloeke molen gebouwd (zelfde type als de *Zelden van Passe*) die ook de Gasthuispolder zou gaan bemalen. De polders gingen vanaf die tijd samen. In 1947 werd een elektrisch gemaal gebouwd aan de Vliet.

In 1956 werd in het gedeelte van de polder over de Waddingervliet een eigen elektrisch gemaal gebouwd. Dit stuk Zoeterwoude was in 1918 bij Voorschoten gekomen. In 1962 werd de molen verkocht. Op het Voorschotense gedeelte na, werd het pol-

dergebied volgebouwd. Het werd stadsdeel Leiden Zuidwest.

De Waddingervliet werd in 1971 vergraven tot Korte Vlietkanaal.

Molen van de Rodenburger en Cronesteinsche Polder, ca. 1885. Foto J. Goedeljee, Leiden. Na brand in 1893 (romp werd deels behouden) weer opgebouwd. Collectie Bicker Caarten, Rijnlandse Molenstichting, Hoogheemraadschap van Rijnland.

Rodenburger en Cronesteinsche polder Naamsverwarring

Op 31 oktober 1632 werden twee polder-tjes, gelegen buiten de Koepoort van Leiden tussen de stadstuinen en de hofstede *Cronestein*, samengevoegd [Cronestein lag overigens niet in deze nieuwe polder, maar over de Roomburgerwatering]. De nieuw te bouwen windwatermolen werd geplaatst bij de Roomburgerwatering. Kaden werden vervolgens aaneengesloten en verhoogd. De schouw (controle op het onderhoud) van kaden en watergangen werd in deze polder jaarlijks vooraf aangekondigd mid-

dels biljetten. Geen vaste schouwdatum dus zoals bij andere polders.

Op 6 april 1652 kregen eigenaars van landen gelegen tussen de Hoge Rijndijk, de Stadsmolensloot en de Roomburgerwatering vergunning van Rijnland om hun landen door de achtkante Stadsmolen te laten bemalen. Men betaalde jaarlijks aan de stad Leiden 120 gulden. Rondom de stad stonden meer van die Leidse molens voor verversing van het water in de stadsgrachten.

Op 1 oktober 1658 kregen twee stedelingen, die tussen de Vliet en de Zoeterwoudseweg een volmolen hadden staan, van Rijnland vergunning om hun 3 morgen land via een duikertje door de Cronesteinsche polder te laten bemalen. Dat gaf achteraf nog veel problemen, omdat er veel water uit de Vliet meekwam want de kade daar aan de westzijde van de Zoeterwoudseweg was zo lek als een mandje.

Op 30 november 1658 deden de hoogheemraden daarover een uitspraak. De vollers moesten de kade verhogen. Mocht de kade onverhoopt doorbreken, dan moesten ze ogenblikkelijk de duiker afsluiten. En... het vuile water van de volmolen mocht niet in de polder worden geloosd! [mooie situatietekening in Suetan nr 45].

In 1662 werd de polder vergroet met 4 morgen afgekleid (dus nu laag gelegen) land van het Catarijnen Gasthuis binnen Leiden, bij de Roomburgerwatering. Op dit land werd in dat jaar ook een nieuwe molen gebouwd. Die brandde in 1893 af en er werd een nieuwe gebouwd met gebruik-

making van de overgebleven stenen romp. Tot de ingebruikneming van een schroefpomp met elektromotor in 1953 deed de molen dienst als poldermolen. In 1959 werd de molen overgenomen door de gemeente Leiden.

De polder werd en wordt nogal eens verward met twee naastgelegen polders. Teixeira de Mattos legde dat in zijn standaardwerk over de polders bij de grensomschrijving van deze polder in 1904 nog eens duidelijk uit: De polder grenst tegen de moes- en bouwgronden van de Zoeterwoudse singel [N], tegen de Hoge Rijndijk [O], de Roomburgerwatering vanaf de Hoge Rijndijk tot de Lammebrug [Z] en de Zoeterwoudse weg [W].

De Filosofen- of Stadsmolensloot tussen de Zoeterwoudse singel en de Roomburgerwatering scheidt de polder in twee delen. Het noordelijk deel is de Rodenburgerpolder, ook genaamd Roomburgerpolder (niet te verwarren met de Room- of Meerburgerpolder); het zuidelijk deel is de Cronesteinse polder (niet te verwarren met de Kleine Cronesteinsche of Knotterpolder).

De polder werd in 1971 opgeheven, de taken gingen over naar de stad Leiden. Door uitbreiding van de stad werd de polder al voor de eeuwwisseling met huizen bebouwd. De grenswijziging van 1920 bracht een nog planmatiger bebouwing van het poldergebied met zich mede. In deze polder kwam Leidens eerste torenflat te staan.

De poldermolen staat aan het Rijn-Schiekanaal, iets ten noorden van de Lorentzkaade, in de buurt van de vroegere Stadsmolensloot.

Roomburgerpolder

Van put tot bult

Op 15 mei 1632 kregen de gebruikers van landen in de "Noortmeerburgerpolder" en van naburige landen, alles gelegen tussen de Roomburgerwatering [N], de Hoge Rijndijk en *Roomburg* [N.O], de Roomburgerlaan [Besjeslaan] en de Meerburgerwatering [Z] en de sloot bij *Cronestein* [Z.W] van dijkgraaf en hoogheemraden toestemming dit gebied te bepolderen.

In 1655 en 1657 werd de polder nog vergroot met land aan de Roomburgerwatering en aan de Hoge Rijndijk. Zo was een recht-hoekige polder ontstaan. Zuidwestelijk was

de Mallesloot de grens met de Kleine Cronesteinsche- of Knotterpolder.

De poldermolen stond aan de Meerburgerwatering. Vanaf 1663 werd de polder bemalen door de Stadsmolen van Leiden. In 1684 werd die molen afgebroken en liet het polderbestuur weer een molen bouwen op het oude molenerf. Het werd een acht-kante met riet gedekte molen. Deze werd in 1972 buiten gebruik gesteld vanwege de stichting van een elektrisch gemaal en verkocht aan de Rijnlandse Molenstichting.

Er gebeurde nog al veel waarmee het "polderbeeld" verdween.

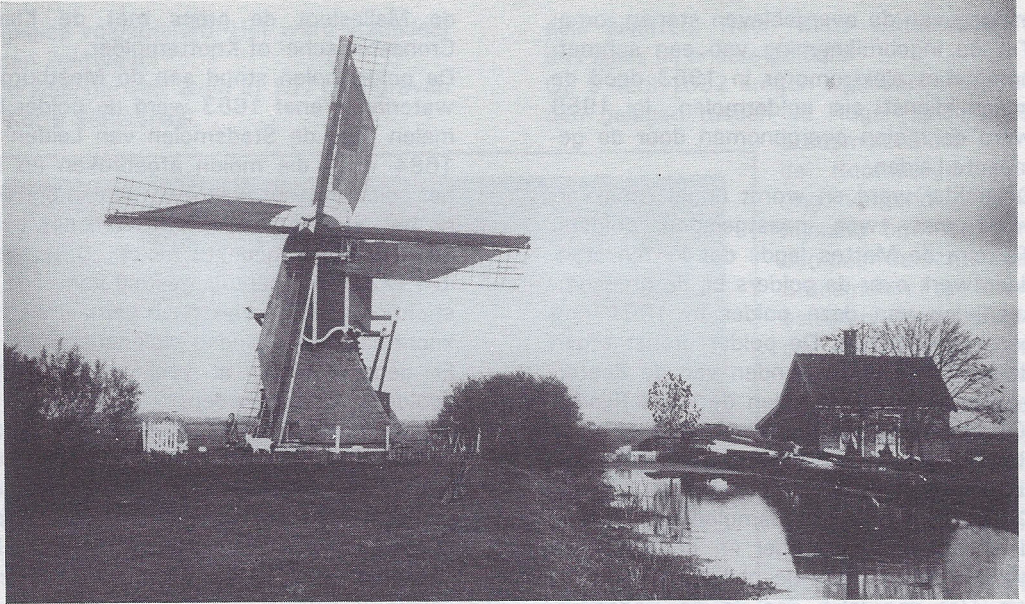
In 1877 werd de polder doorsneden door aanleg van de spoorlijn. Langs de Roomburger- of Besjeslaan ontstond een kassen-gebied. In 1939 werd een grote zandput gegraven voor aanleg van de Rijkstraatweg. De put werd door de gemeente Leiden benut als vuilstortplaats, *Park De Bult*. Een gedeelte van de polder aan de Hoge Rijndijk werd in 1965 ontpolderd. Hier kwam een woonwijk. Een grote ingreep was de aanleg van Rijksweg A 4 en de aansluiting op Rijksweg N 11 recentelijk. Terwijl het Industriepark Roomburg nog in volle aanleg is.

Kleine Cronesteinse of Knotterpolder

Polderpark en tuinen

Op 19 september 1626 kregen ingelanden van het Knotterpoldertje, het poldertje van Panhuysen, het Wesenpoldertje en het Hooipoldertje, allen gelegen achter het huis *Cronesteyn* tussen de Roomburgerwatering, de Malle of Mollesloot de Meerburgerwatering, en de Vrouwenvaart tot aan de Lammebrug, toestemming van Rijnland om de poldertjes samen te voegen. De kaden werden aaneengesloten. Het onderhoud van sloten en kaden werd in 1628 volgens meting van Rijnlands landmeter J.P. Dou "verhoufslaagd" (over de ingelanden verdeeld). In 1629 werd een reglement samengesteld. De polder heet dan: "Cronensteynspolder".

Vanwege stijgend buitenwater (boezemwateren) moesten de kaden in 1660 opgehoogd worden. In dat jaar kreeg men ook de beschikking over een nieuwe molen, staande aan de Vrouwenvaart. In 1665 werd de hofstede *Cronestein* ook in de pol-

Molen van de Kleine Cronesteinse- of Knotterpolder, 1915. Reproductie L. Witteman. Collectie Bicker Caarten, Rijnlandse Molenstichting, Hoogheemraadschap van Rijnland.

der opgenomen. De polder heet dan: "Knotters- ofte Kronesteynse polder".

Op de poldergrenskaart van 1859 staat de plattegrond van Cronestein mooi weergegeven, bij een soort uitstulping in de Roomburgerwatering [Rijn-Schiekanaal].

Bij de aanleg van de spoorlijn werd een deel van de polder afgesneden en moest de Mallesloot verlegd worden.

In 1931 werd besloten de schepadmolen af te breken en van de onderbouw van de molen een schuur te maken. De bemaling zou voortaan geschieden met een ruwolliemotor met schroefpomp.

De polder kwam in 1966 binnen Leids bestuur en werd ingericht als recreatiegebied met *Polderpark Cronesteyn* en bij het "Kruisherenklooster" een volkstuinencomplex.

Jan H.M. Sloof.

Bronnen

Oud Archief van het hoogheemraadschap van Rijnland (OAR)

Archieven van de bij Rijnland in bewaring gegeven polderarchieven.

Literatuur

Index op de door Rijnland verleende vergunningen etc 1330-1857

L.F.Teixeira de Mattos De waterkeringen, waterschappen en polders van Zuid-Holland, deel I Rijnland 's-Gravenhage 1906

J.H.M.Sloof De oude waterstaat van de gemeente Leidschendam in: 'Over, door en om de Leytsche Dam. Geschiedenis van een gouden gemeente' Leidschendam 1988

S.F.Fockema Andreae Poldernamen in Rijnland Leiden 1952

Diverse schrijvers in de kwartaaluitgaven van Suetan

M. van Halem Inventaris van het archief van de Oost- en Westbroekpolder 1610 - 1970 (1975) Leiden 1990

A.H. de Jonker Inventaris van het archief van de Hofpolder 1685 - 1978 (1979) Leiden 1993

J.A. van den Hoek Inventaris van het archief van de Kleine Cronesteinsche of Knotterpolder 1660 - 1968 Leiden 1973

J.A. van den Hoek Inventaris van het archief van de Room- of Meerburgerpolder 1701 - 1969 Leiden 1973